

Радмило Н. МАРОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 10. 12. 2024.
Прихваћен: 27. 2. 2025.

ВРСТЕ РИЈЕЧИ И ФРАЗЕОЛОШКИ ЖАНРОВИ

У серији радова, чији је овај чланак први фрагмент – посвећен врстама ријечи у фразеолошким жанровима, разматра се однос граматике и фразеологије, с тим што се у конкретном чланку анализа ограничава на четири питања: 1) оптативи и фразеолошки жанр клетви; 2) предикативи и фразеолошки жанрови заклетви и квалификатива; 3) статус предикативних именица у погледу припадности врстама ријечи; 4) граматичка природа универба као фразеолошког жанра у погледу припадности врстама ријечи. Корпус рада, и монографије у пројекту, чине Његошева пјесничка дјела, док су остали примјери фусноте пренесене у текст као додатно образложење.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, фразеолошки жанрови, оптативи, предикативи, предикативне именице, фразеолошки универби.

0. Полазиште. – Фразеолошка граматика није формулисана и поред тога што фразеолошке жанрове карактерише одговарајућа и врло специфична граматичка структура. У серији радова, чији је овај чланак први морфолошки фрагмент, разматра се однос фразеолошких жанрова и граматичке структуре која их карактерише, те граматичка природа компоненти које сваки појединачни фразеолошки жанр конституишу. Граматика фразеологизама сврстаних у фразеолошке жанрове и типове описује се са свих аспеката – узима се у обзир не само подјела на реченичке и синтагматске фразеологизме него се ови посљедњи анализирају и с аспекта учења о члановима реченице; морфологија компоненти фразеологизама обухвата не само специфичности у погледу врста ријечи него и специфичности у погледу парадигми и граматичких категорија; с дериватолошког становишта посматрају се не само компоненте него и укупна структура фразеологизма, прије свега однос фразеолошке и дериватолошке транспозиције.

* radmilo@mail.ru; <https://orcid.org/0009-0002-4828-4375>

0.1. У првом, уводном дијелу овога рада презентира се компаративно-историјско, конфронтативно и типолошко учење о врстама ријечи у српском језику с аспекта индивидуалне историје питања а у форми прегледа, тематског и хронолошког.

0.2. Други, аналитички дио рада посвећен је поредбеној анализи. Учење о врстама ријечи, које је превасходно предмет морфологије, и учење о фразеолошким жанровима, које је опет не само лексиколошко и семантичко него и синтаксичко питање, доводе се у међусобну везу. Посебна пажња посвећује се оптативима и предикативима као иновацијама у структури врста ријечи у српском језику те спорним питањима и прелазним појавама у морфологији врста ријечи (ту имамо у виду, прије свега, именице у предикативној функцији и фразеологизме исказане једном ријечју, односно (фразеолошке) универбе).

0.3. Трећи, синтетички аспект истраживања, који се тиче укупног односа фразеолошких жанрова и врста ријечи које их конституишу, у овом раду ће бити само наговијештен.

0.4. Специфичност овога рада, дакле, састоји се у томе што се у њему преламају двије велике теме којима се аутор програмски бави, једно је учење о врстама ријечи, а друго учење о фразеолошким жанровима. На пресеку тих двију тема и налази се предмет рада. За друге примјере читалац се упућује на засад необјављени а прије три године завршени *Фразеолошки рјечник Његошевих pjesничких дјела* [у даљем тексту: *Рјечник*].

1. Учење о врстама ријечи. – Персонална историја питања отпочиње чланком о хибридном врстама ријечи (партиципима и посесивима) у словенским језицима – рефератом на XIV конгресу Савеза славистичких друштава Југославије, одржаном у Будви (Маројевић 1997). У индоевропеистици, прије свега у учењима о седам врста ријечи у класичним језицима, партиципи заузимају самостални статус у односу на именице и глаголе; у славистици, и дијахроној и синхроној, они се укључују без остатка у глаголе, а то није оправдано. Посесиве као хибридну врсту ријечи образложио сам подробније на XII Међународном конгресу слависта, одржаном у Кракову (Маројевић 1998б).

Компаративно-историјски приступ класификацији врста ријечи у српском и руском језику био је предмет реферата на 27. Научном састанку слависта у Вукове дане, у септембру 1997. године, који је наредне године објављен (Маројевић 1998а). О врстама ријечи у руском језику с компаративно-историјског и формалнограматичког становишта реферисао сам на IX Међународном конгресу русиста, одржаном у Братислави (Маројевић 1999), а потом у сажетом облику и у водећем руском лингвистичком часопису *Вопросы языкознания* (Маројевић 2001).

Опсежну студију о предикативима у српском језику у систему врста ријечи објавио сам у *Радовима* Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци (Маројевић 2007), а на тему „Структура врста ријечи у савременом српском језику (у поређењу са старославенским и руским)” реферисао сам на научном скупу у Источном Сарајеву, у мају 2009. године; реферат је наредне године објављен (Маројевић 2010).

Врсте ријечи и чланови реченице (с морфосинтаксичког становишта) биле су тема реферата на 46. Научном састанку слависта у Вукове дане, у септембру 2016. године, који је наредне године објављен (Маројевић 2017б). Најзад, студију „Специфичне морфеме и иновације у структури врста ријечи (на грађи Његошевог *Шћепана Малог*)” публиковао сам у *Зборнику радова* Филозофског факултета Универзитета у Приштини с привременим сједиштем у Косовској Митровици (Маројевић 2021б).

Овај, трећи мој наступ с овом темом на Научном састанку слависта у Вукове дане требало би да буде закључни што се тиче учења о врстама ријечи; расправа о фразеолошкој граматичности њиме – и рефератом на јунском скупу посвећеном Драгани Мршевић-Радовић – тек отпочиње. За нека питања овдје ћемо се позивати на зборник радова са тог скупа (Маројевић 2025), гдје су она потпуније изложена.

2. Иновације у врстама ријечи. – Једине двије иновације у српском језику што се тиче врста ријечи, оптативи и предикативи, формиране су у фразеолошким жанровима; неки облици имају прелазни карактер, али се и они појављују у одређеним фразеолошким структурама.

2.1. Оптативи. – Оптативно значење у жанру који чине благослови (којима се прикључују добродошлице и здравице), клетве и опраштања у прасловенском језику се исказивало синтетичким обликом императива трећег лица једнине хомонимичним с императивом другог лица једнине, а у савременом језику изражава се оптативима као једном од двију иновација у систему врста ријечи у српском језику. Оптативи су настали трансформацијом радног глаголског придјева (партиципа на -л) у коме, услед губљења морфолошке категорије падежа и синтаксичке категорије лица, изостаје помоћни глагол, при чему се он не може ни воспоставити (о оптативима као иновацији у систему врста ријечи види у: Маројевић 2020а: 626). Оптативно значење у овом жанру изражава се и данашњим, аналитичким обликом императива трећег лица једнине (старијим, с рјечцом *да*, или новијим, с рјечцом *нека*).

(1) Као јединствен оптативни фразеолошки жанр ми посматрамо, с једне стране, благослове (са добродошлицама и здравицама као сродним фразеолошким типовима), с друге стране, опраштања, с треће стране, клетве. Да је то јединствен фразеолошки жанр, показује примјер:

БОЉИ НАМ СЕ НЕ РОДИО *клетва* с оптативом трансф. у *благослов*: Никад нам се бољи не родио: / треба си нам и требаћеш док си. [ШМ 1980]

– формално је то клетва, али у контексту реплике прикључује се жанру супротног предзнака, тј. благослову.

Благослов може бити удружен са *здравцом*, као у примјеру:

ЗДРАВО БИО И ЖИВИО *благослов* с оптативом: здраво био и живио – / израза је ово чиста! [СНК 4], *оказ*.

- Контаминирани благослов и здравица

(2) Од 10 израза којима се у *Рјечнику* илуструје жанр *благослова*, у три је представљен благослов с оптативом (укључујући и два наведена), а у два је оптатив елидиран, међу њима је и следећи:

БОГ ТИ И БРАТСКА *благослов* с елипсом оптатива (рука у помоћи) *била*: Тешкѣ пушкѣ, њгѣ л' њ [у] кѡга: / кѡ је носиш, Бѡг т' и брѡтскѡ, Станко? [ГВ 823]

• Крит. изд.: „Бог ти и братска – дифтоншки степен контр. двају *и* у сандхију, десе-мантизован изр. у првобитном зн. 'уз божију и братску помоћ [је носио]' [...]; према изр. је Вукова пословица: **Бог ти и братска!** Кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли братска *љубав*; али на другијем мјестима говори се овако у женском роду а не може се казати за што, н. п. обријала главу на *хајдучку*, – Стани, Митре, *гора* би! [КАРАЦИЋ 1849: 19]” (Маројевић 2005: 85; Вукову посл. овдје цит. у цијелости)

Аутентични изр. *Бог ти и братска* Вук је тачно навео (васпоставио је везник *и*), али се његово филолошко објашњење мора исправити: изр. није *молба* „кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли братска *љубав*”, па ни *заклетва* („тако ти бога и братске *љубави* (како носиш тако тешку пушку)”, Ђуза Радовић), него *благослов*, као и у основној лексичко-семантичкој варијанти фраз. *Бог ти помогао* (види подробније у: Маројевић 2021в)

(3) Са два израза у *Рјечнику* се илуструје жанр *добродолце*; оба су с материјално израженим оптативом:

ДОБРО ДОШАО/ДОШЛИ/ДОШЛЕ *добродошлица* с оптативом: Добро доша честити вѡйсу! [ШМ 3698]; Добро дошли браћо Црногорци: [ШМ 119]; Добро дошли браћо Црмничѡни! [ШМ 2955]; Добро дошле цуцке четовоје! [ШМ 623]

ХАИРЛИ (нам) БИО *благослов* с оптативом трансф. у *добродошлицу*: Хѡйрли нам твој долазак био! [ШМ 3699]

• Прид. *хѡйрли* је турц. у зн. 'срећан'

(4) У *Рјечнику* су представљене 33 *клетве* изражене оптативом (од којих је једна у безличној конструкцији), док је само један израз исказан друкчије – аналитичким императивом 3. л. једине с везником *да* (клетва типа *да те Бог убије*, са пет потврда). Ми ћемо навести онај један безлични облик оптатива и један од она 32 лична због специфичних њихових значења:

У КАМ УДАРИЛО *клетва* с безл. оптативом: Турци браћо (ѡ кам ударило!), / штѡ ћемо ви крити у кучине: [ГВ 848]

• Крит. изд.: „ак. (ѡ) *кам* – облички арх. '(у) камен'; ѡ *кам* *ударило* – изр. у првобитном зн. 'нека стрелица божије казне (што сам вас назвао браћом) удари у камен, нека ме камен заклони од ње'; изр. Вук наводи као клетву: **У кам ударило!** Или: / **У кам упрло!** Као клетва. У Црној гори [КАРАЦИЋ 1849: 332]” (Маројевић 2005: 86)

ЧАСНЕ ПОСТЕ ЗА ПСА ИСПОСТИО *клетва* с оптативом у зн. 'постио Васкршњи пост да би се омрсио псећим месом': чѡснѣ poste за пса испостио, / гроб се његов пропа нѡ тѡ' свијет! [ГВ 2424]

• Вук наводи народне закл.: **Тако ове poste за пса не испостио!** Уз пост [КАРАЦИЋ 1849: 308]; **Тако се пасје крви не налокао!** / **Тако се пасје крви не напио!** [КАРАЦИЋ 1849: 310]

Тамно мјесто ГВ. Погрешно тумачење, у смислу '(испостио часне poste) за пса а не за себе', засновао је М. Решетар: „постом не користио својој души него псу, тј. залуду постио!”. Објашњење '(испостио часне poste) за пса а не за причест', налазимо у коментарима Т. Ђукића и Д. Вушовића. Ст. значи '(от)постио часне poste (= Васкршњи пост), а испостио – пса, тј. псом се причестио и омрсио', тј. не постио да се причестиш хљебом (= Христовим тијелом) и вином (= Христовом крвљу) него се „причестио” псећим тијелом

и псећом крвљу, не омрсио се на Васкрс ничим другим него псећим месом (Маројевић 2005: 505–515)

(5) Са осам израза у *Рјечнику* се илуструје жанр *о п р а ш т а њ а* односно неопраштања, при чему се у неким примјерима елидира оптаив:

ПРОСТО *опраштање* с елипсом безл. оптаива [било]: сваки Србин који се превјери / просто вјеру што загрли другу, [ШМ 2816]

• Оптаив се реконстр. према наредном ст., у ком је изражено неопраштање [види т. 8.54]

ПРОСТО НЕ БИЛО *неопраштање* с оптаивом: нџ му прџсто нџ било пред Богом / што оцрни образ прџд свијетом / те се звати Србином не хоће. [ШМ 2817]

• Неопраштање опонира с опраштањем у претходном ст. [види т. 8.52]

У *Рјечнику* наведена два израза у оквиру јединственог жанра (ознака 8) заузимају позиције 52 и 54.

(6) У фразеолошком жанру *заклетви* посвједочена је конструкција (означићемо је курзивом) с негираним оптаивом: Ја нијесам (*Бог ми не судио!*), / беглер-бџе, нипошто безбожан, [ШМ 1453]; Рад нијесам (*Бог ми не судио!*) / да на мене штџгод старац сџмјѧ / злобе сџмѧ да у срцу носим. [ШМ 1974], у коме није могуће воспоставити одричну глаголску копулу, тј. умјесто *не* употребити [није]. Такав је још један примјер с негацијом: та на свџтџ кџблџ *не пџуноу* – [ШМ 689] и један без негације, у коме опет није могуће воспоставити потврдну глаголску копулу [је]: траг по трагу мени *погинуо*, / да је бјеше Србин уграбио, / ако хоџах главѧ обратити / та невоља како ме бољела! [ГВ 487–389].

2.2. Предикативи. – Друга иновација у систему врста ријечи остварује се у друга два оптаивна фразеолошка жанра: фразеолошки жанр квалификативѧ, с четири подтипа – с додатном компонентом значења упитаности или недоумице (1), благе вијести (2), невоље (3) и жалости (4), изражава се помоћу *п р е д и к а т и в а* као друге од двије нове врсте ријечи у српском језику (о предикативима види најприје у: Маројевић 2007), при чему се, за разлику од предикатива *тѧко* у жанру заклетви [види даље т. (6)], предикатив у овом фразеолошком типу не може елидирати, тј. изоставити. Према жанровима се и предикативи дијеле на два типа – у квалификативима су они конститутивни (не могу се изостављати), у заклетвама предикатив *тѧко* (ми Бџга) може се елидирати (Бџга ми).

(1) Квалификативи упитаности или недоумице. – Фразеолошки подтип квалификативѧ с додатном компонентом значења *у п и т а н о с т и* (недоумице) представљен је предикативом *хвѧла* с побочним дугосилазним акцен-том (обавезно у споју с именицом /дат./ *Бџгу*) и у значењу 'збиља'. Он је настао преображајем (и прозодијским и семантичким) именице-предиката *хвѧла* (без глаголске копуле у оптаивној конструкцији) (види: Маројевић 2020а: 626). Квалификатив *хвѧла Бџгу* хомонимичан је (само у писању, тј. хомограф је) с фразеологизмом у жанру благодарења *хвѧла Бџгу*, у којем именица *хвѧла* чува своје значење и граматичку природу, има нормалан дугоузлазни акценат, може бити употребљена и у постпозицији: *Бџгу хвѧла*,

а може имати и глаголску копулу с компаративном рјечцом (*Нека је Бѡгу хв́ала!*). У квалификативу *хв́ала* (*ф́ала*) Бѡгу, који има једну потврду у *Шћепану Малом* и четири у *Горском вијенцу* (види примјере у ширем контексту и коментар у: Маројевић 2005: 701–703), именица *хв́ала* је адвербијализована, прешавши у предикатив *хв́ала* као нову врсту ријечи, с побочним дугосилазним акцентом (који је могућ само у синтагми, овдје с компонентом *Бѡгу*), и која не може бити употребљена у постпозицији.

У *Рјечнику* је овај квалификатив представљен у оквиру двије одреднице (у једној је стандардни облик *хв́ала* замијењен варваризмом *ф́ала*). Ни у једној од пет потврда квалификатив недоумице не представља реченицу (види примјере квалификатива и њихову лексикографску обраду у: Маројевић 2025).

У оптативном жанру квалификатива користи се предикатив *хв́ала* (Бѡгу) без глаголске копуле, и њега треба разликовати од именице *хв́ала* која се, обично уз елипсу глаголске копуле, употребљава у жанру благодарења.

(2) Квалификативи благе вијести. – У фразеолошком подтипу квалификатива с додатном компонентом значења благе вијести употребљава се предикатив *бл̑́аго* (мѣни), *бл̑́аго* (тѣби), који има побочни краткосилазни акценат, па с обликом датива личне замјенице с главним акцентом формира сложену фонетску ријеч. Умјесто личне замјенице носилац главног акцента може бити именица: *бл̑́аго р̑́дуду а бл̑́аго п̑́д̑́т̑́д̑́мству!* [ПСР 42]. Предикатив се прозодијски разликује од хомонимичне именице (*бл̑́аго*), која има главни, дугосилазни акценат, као и од хомонимичних облика придјева неодређеног вида и прилога (*бл̑́аго*), који имају главни, дугоузлазни акценат (придјев неодређеног вида *бл̑́аг̑́ѡ* има, поред дугосилазног акцента на основи, и дужину на наставку средњег рода једнине).

Квалификатив благе вијести може представљати реченицу само ако у исказу није одражен контекст односно ванјезичка ситуација (*Бл̑́аго в̑́ама!*), иначе је он само „зачетак” реченице. Ако у 608. стиху *Горског вијенца*:

Бл̑́аго т̑́ѡм̑́ ко д̑́вијек живи,
имао се рашта и родити!
[ГВ 608–609]

извршимо семантичку замјену типа *бл̑́аго т̑́ѡм̑́* [ко довијек живи] → *срећан је* [ко довијек живи], биће јасно да структура с предикативом *бл̑́аго* има елемент предикативности, али није завршена реченица.

(3) Квалификативи невоље. – У фразеолошком подтипу квалификатива с додатном компонентом значења наговјештавања *невоље* употребљава се предикатив *тѣ́шко* (т̑́ѡм̑́), *тѣ́шко* (њѣму), *тѣ́шко* (зѣмљи), који има побочни краткосилазни акценат, па с обликом датива замјенице (рјеђе именице) с главним акцентом формира сложену фонетску ријеч. Ако нека друга ријеч раздваја предикатив и датив замјенице или именице, та друга ријеч је носилац главног акцента, на примјер: *Тѣ́шко Т̑́урци вашијем душама* [ГВ 1013]. Предикатив се прозодијски разликује од хомонимичног прилога (*тѣ́шко*), који има главни дугосилазни акценат, и од хомонимичног придјева неодређе-

ног вида у средњем роду (*тешко*), који има дугоузлазни акценат (придјев одређеног вида *тешко* има, поред дугосилазног акцента на основи, и дужину на наставку средњег рода једнине).

У *Рјечнику* су представљене четири потврде квалификатива невоље, пети је фразеолошком транспозицијом прешао у жанр изрека, а ни један не представља завршену реченицу (осим кад се „извуче” из контекста: *Тешко њему!*).

(4) Квалификативи жалости. – У фразеолошком подтипу квалификатива с додатном компонентом значења наговјештавања жалости употребљава се, прије свега, предикатив *кѹку* (*тѹмѹ*), *кѹку* (*Јанко*), који има побочни краткосилазни акценат, па с обликом датива замјенице или вокатива именице, који имају главни акценат, формира сложену фонетску ријеч. Предикатив се прозодијски разликује од хомонимичног узвика, који има главни акценат и послјеакценатску дужину (*кѹкѹ!*) и употребљава се изван реченице, али такви примјери у корпусу *Рјечника* нису посвједочени. Од два формална типа, први (са структуром: предикатив + замјенички датив), са 6 потврда у *Рјечнику*, не представља завршену реченицу; други (са структуром: предикатив + вокатив именице уз елипсу замјенице), с 4 потврде, уметнута је конструкција, формално једночлана субјекатска реченица у којој је предикатив преображен у партикулу која се везује за вокатив.

У нашем корпусу није посвједочен предикатив *лѣле* који се у комбинацији с дативом личне замјенице првог лица једнине употребљава у фолклорном жанру лелека, при чему се квалификатив жалости (*лѣле мѣни*) притврђује узвиком (*лѣлѣ!*) као поентом: *Лѣле мѣни брѣте зѣ тобѹм, лѣлѣ! Али је (у Горском вијенцу) потврђен сам супстантивизирани узвик, који се у аутентичном изговору завршава славим х: чујем: „лѣлѣ!” ђе горе пролама! [ГВ 656]. Узвик се, према Његошевом рукопису, реконструише у нашим издањима; у другим издањима је остављена неаутентична именица *лелек, штампарска грешка првог издања.*

У жанру квалификатива жалости у *Тужбалици сестре Батрићеве* посвједочен је и (данас архаични) предикатив *јѡх* (*мѣни*), који се, као и *лѣле*, користи у комбинацији с дативом личне замјенице првог лица једнине.

(5) Издвојићемо двије специфичне конструкције у оквиру подтипа квалификатива жалости.

Прва је конструкција с предикативом (*нѡма, њѡма*) *пѣзно*, посвједочена у *Тужбалици сестре Батрићеве*, која је очито и у Његошево вријеме била архаизам; од других предикатива облик *пѣзно* разликује се и по томе што се употребљава у постпозицији.

Друга конструкција: у *Тужбалици сестре Батрићеве* потврђене су двије клетве преображене у квалификативе наговјештавања жалости, с архаичним номинативом *ками* (им у дом), који је губио и финални вокал – *кам* (да ми је).

(6) Основни тип заклетви (седам примјера) остварује се помоћу предикатива *тѡко*, али се, за разлику од квалификатива, предикатив може и елидирати или замијенити оптативом (обавезно с негацијом) [види т. 2.1.(6)].

Лице или тражи од другог да се закуне: Немој Драшко тако ти живота: / не ваља се бити кукавица; [ГВ 184] или се само заклиње: Није, ђедо, тако ми Рождества, / но некакав покољ те велики – [ГВ 2574]. Ова посљедња заклетва је хришћанска (именица *Рождество* је славенизам у значењу 'Божић'), исте структуре су муслиманске заклетве, на примјер: тако ми Пророка [ШМ 687] (и још четири, све су из *Шћепана Малог*).

Предикатив *тако* има побочни краткосилазни акценат, па с обликом генитива именице с главним акцентом формира сложену фонетску ријеч. Предикатив се прозодијски разликује од хомонимичног замјеничког прилога, који има главни, краткоузлазни акценат на првом и дужину на другом слогу. У два сусједна стиха *Шћепана Малог* употријебљени су ови лексичко-граматички хомоними (као и у горњим примјерима: хомографи, а не хомофони) – у 1407. стиху предикатив, а у 1408. прилог: Де тако ти твоје црне вјере, / ништа немој околишат такд... Овдје је замјенички прилог *такд* употријебљен у адвербијалној функцији, али он може бити и компонента предиката: То је такд? [ШМ 1192]. О предикативима као иновацији у систему врста ријечи види и у: Маројевић 2020а: 626–627.

Предикатив *тако* као компонента фразеолошке структуре може бити елидиран; таквих је у *Рјечнику* шест израза, на примјер: Истина је, мој Миле, душе ми [ГВ 2164]; а Бога ти: куд ће већи љзгуб? [ШМ 3192]. Занимљиво је да исту конструкцију користе и православни: мишљах чисто, бабове ми душе, [ШМ 1788] и исламизирани Срби: да устану, бабове ми душе, [ШМ 3606] (именица *бабо* је иначе турцизам).

2.3. Предикативне именице. – У четвртном оптативном фразеолошком жанру, а његово језгро чине апотеозе и благодарења, носилац предикативности су номинативи именица *слава* односно *хваља* (при чему се глаголска копула у оптативној конструкцији по правилу изоставља), а те именице представљају прелазну категорију између обичних именица, с једне стране, и оптатива и предикатива као двију иновација у структури врста ријечи у српском језику, с друге стране (о овим предикативним именицама види у: Маројевић 2020а: 626). У корпусу *Рјечника* представљено је по шест апотеоза и благодарења.

Формално гледано, апотеозе и благодарења су једночлане субјекатске реченице, тзв. номинативне реченице, али пошто нема реченице без предикативности, наведене именице су истовремено и граматички субјекат, и дио предиката, а предикат изражава оптативно значење императива трећег лица. То значи да се ове реченице могу сматрати оптативним номинативним реченицама (подробније о њима види у: Маројевић 2025).

2.4. Универби. – Термин *универб* користи се у дериватологији (науци о творби ријечи, како се овај дио граматике описно назива) у значењу 'ријеч настала (специфичним) скраћивањем синтагме' као резултат језичке економије, на примјер *реалка* (< реална гимназија), *добровољац* (< добровољни учесник), *саобраћајка* (< саобраћајна несрећа): придјев се скраћује (изоставља се придјевски суфикс), а именицу замјењује именички суфикс. (Ми овдје дајемо своју дефиницију творбених универба искључујући из њих

ријечи настале супстантивизацијом, тј. преласком из придјевских у именичке ријечи, и суфиксалне изведенице у којима се творбена база не скраћује.).

Ми смо у *Фразеолошком рјечнику Његошевих пјесничких дјела* (потписан на Видовдан 2022) први пут употребили термин у н и в е р б у фразеолошком значењу (Пејановић/Маројевић 2022). То су „оне у обичај узете ријечи” којима је Вук Стѣфанов(ић) Караџић комплетирао паремиолошки жанр пословица: оне настају специфичним скраћивањем фразе (синтагме или шире синтаксичке јединице).

Фразеолошки у н и в е р б и су, дакле, лексеме којима се на специфичан начин скраћују синтаксичке јединице образујући фразеолошку јединицу (подробније о њима види у: Маројевић 2025).

3. Врсте ријечи у фразеолошким жанровима. – Трећи, синтетички аспект истраживања које је овим радом отпочето тицаће се комплетног односа фразеолошких жанрова и врста ријечи које их конституишу. Претходно сам, најприје у чланку *Фразеолошки жанрови у Шћепану Малом* (Маројевић 2020б: 67–86) а потом и у раду *Фразеолошка реконструкција у поетским текстовима из Његошеве Биљезнице* (Маројевић 2022: 61–91), представио своју коначну класификацију и систематизацију фразеолошких жанрова у Његошевом пјесничком стваралаштву, с подјелом на: сталне епитете (1), устаљена поређења (2) и идиоме (3), који чине групу синтагматских фразеологизама; у реченичне фразеологизме убрајају се пословице (4), изреке (5) и (вјерске) узречице (6); оптативни фразеологизми су заклетве (7), благослови (и сродни типови добродошлица и здравица), клетве и опраштања (8), апотеозе и благодарења (9) те квалификативи – упитаности, благе вијести, невоље и жалости (10); хендиадис (11), перифраза [и универб – додајемо сада] (12), таутолошки изрази (13) и суперлативни изрази (14) издвајају се у групу фразеолошких стилских фигура. Ми ћемо у том, трећем дијелу истраживања о граматички фразеолошких жанрова полазити од фразеолошких жанрова ка врстама ријечи, док би у исходишту био изведен закључак у обрнутом смјеру – од врста ријечи ка фразеолошким жанровима и њиховим подтипovima и компонентама.

ЛИТЕРАТУРА

- ГВ:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац* [у: Маројевић 2005: 35–222 (критичко издање); Маројевић 2021а: 201–324 (основно издање); акцентско издање је у рукопису].
- Караџић 1849:** *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи* / Издао их Вук Стеф. Караџић. У Бечу: У штампарији Јерменског манастира.
- Маројевић 1997:** Радмило Маројевић, Хибридне врсте ријечи у словенским језицима, *Књижевност и језик*, XLIV/2–3 (XIV конгрес Савеза славистичких друштава Југославије, Будва, 15–18. X 1997), Београд, 11–17.

- Маројевић 1998а:** Радмило Маројевић, Компаративно-историјски приступ класификацији врста речи у српском и руском језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд, 9–13. IX 1997) 27/2: Врсте речи у српском језику, 39–48.
- Маројевић 1998б:** Р. Н. Мароевич, Посессивы – гибридная часть речи праславянского языка: (на материале старославянских и древнерусских памятников), *Славянское языкознание: XII Международный съезд славистов*. Краков, 1998 г. Доклады российской делегации. Москва: Наука, 615–621.
- Маројевић 1999:** Р. Мароевич, Части речи в русском языке: (сравнительно-исторический и формально-грамматический аспекты), *IX Международный конгресс МАПРЯЛ*. Русский язык, литература и культура на рубеже веков. I. *Тезисы докладов и сообщений*. Братислава, 114.
- Маројевић 2001:** Р. Н. Мароевич, Над чем работают ученые. [У садржају:] Части речи в русском языке, *Вопросы языкознания*, № 2, Москва, 151–153.
- Маројевић 2005:** Петар II Петровић-Његош, *Горски вијенац*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2007:** Радмило Маројевић, Предикативи у српском језику у систему врста ријечи, *Радови*, 10, Бања Лука: Филозофски факултет Универзитета, 13–45.
- Маројевић 2010:** Радмило Н. Маројевић, Структура врста ријечи у савременом српском језику (у поређењу са старославенским и руским), *Интердисциплинарност и јединство савремене науке*: Филолошке науке. Зборник радова са научног скупа (Пале, 22–24. мај 2009), Пале, 99–110. (Научни скупови. Књ. 4, т. 1).
- Маројевић 2017а:** Петар II Петровић-Његош, *Биљезница*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2017б:** Радмило Н. Маројевић, Врсте речи и чланови реченице (с морфосинтаксичког становишта), *Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд, 15–20. IX 2016) 46/1: Морфологија и морфосинтакса српског језика [...], 33–42.
- Маројевић 2020а:** Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали*. Критичко издање. Текстологија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД – Цетиње: Народни музеј Црне Горе.
- Маројевић 2020б:** Радмило Н. Маројевић, Фразеолошки жанрови у *Шћепану Малом*, *Српски језик* XXV, 69–88.
- Маројевић 2021а:** Петар II Петровић-Његош, *Луча микрокосма. Горски вијенац. Шћепан Мали. Ноћ скупља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоегија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.
- Маројевић 2021б:** Радмило Н. Маројевић, Специфичне морфеме и иновације у структури врста ријечи (на грађи Његошевог *Шћепана Малог*),

- Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини*, LI (1), Косовска Митровица, 265–283.
- Маројевић 2021в:** Радмило Н. Маројевић, Дијалог војводе Милије и војводе Станка (Тумачење стихова 822–825 *Горског вијенца*), *Књижевност и језик*, LXVIII/2, Београд, 247–264.
- Маројевић 2022:** Радмило Н. Маројевић, Фразеолошка реконструкција у поетским текстовима из Његошеве *Биљезнице*, *Гласник Одјељења хуманистичких наука*, 8, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 61–91.
- Маројевић 2025:** Радмило Н. Маројевић, Граматичка структура и фразеолошки жанрови, *Зборник посвећен Драгани Мршевић-Радовић*, Београд: Филолошки факултет. [У припреми за штампу]
- Пејановић/Маројевић 2022:** Ана Пејановић [и] Радмило Маројевић, *Фразеолошки рјечник Његошевих пјесничких дјела*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности. [Рукопис, потпуно припремљен за штампу прошавши све коректуре, предат је издавачу у прелому у љето 2022.]
- ПСР:** Петар II Петровић-Његош, *Поздрав (србском) роду* [Прилог у: Маројевић 2020а: 487–490 (критичко издање), 1154–1155 (акценатско издање), Прилог II у: Маројевић 2021а: 537–539 (основно издање)].
- СНК:** Петар II Петровић-Његош, „Сви надмени комплименти...” [у: Маројевић 2017а: 144–145 (аутограф и транскрипт), 367 (критичко издање)].
- ШМ:** Петар II Петровић-Његош, *Шћепан Мали* [у: Маројевић 2020а: 227–486 (критичко издање), 1011–1153 (акценатско издање); Маројевић 2021а: 347–536 (основно издање)].

Радмило Н. Мароевич

ЧАСТИ РЕЧИ И ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЖАНРЫ

Резюме

В серии статей, к которой относится настоящая работа, рассматриваются грамматические характеристики фразеологических жанров и типов. Исходной точкой исследования является классификация фразеологических единиц в поэтических текстах сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша. Постоянные эпитеты, устойчивые сравнения и идиомы представляют собой группу фразеологизмов на уровне словосочетания; в группу фразеологизмов на уровне предложения входят пословицы, поговорки и присловья; оптативные фразеологизмы оформлены с помощью двух-трех инноваций в системе частей речи сербского языка (оптативов, предикативов и предикативных существительных в качестве переходной категории); гендиадис, перифраза (и универб), тавтологические и суперлативные выражения составляют группу фразеологических стилистических фигур.

Специфика данного фрагмента исследования состоит в том, что в нем фокусируемся на фразеологических универбах и инновациях в системе частей речи сербского языка.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, фразеологические жанры, оптативы, предикативы, предикативные существительные, фразеологические универбы.